

ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ МІСЦЯ ІНСТИТУТУ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ З ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ У СИСТЕМІ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВОВІДНОСИН

Аналізуючи дослідження, які стосуються визначення зобов'язань у системі приватно-правових норм приходимо до висновку, що інститут зобов'язань з відшкодування шкоди носить чіткий системно-структурний характер, що дає змогу для ефективної функціональної взаємодії його компонентів і можливість диференціації його окремих частин для дослідження їхнього місця в системі, а також визначити відмінності і особливості практичного застосування.

Поняття зобов'язання із завдання шкоди використовувалось ще римськими юристами, воно походить від латинського слова *delictum*, яке й означало правопорушення, тобто розумілось завдання шкоди окремій особі, її сім'ї або майну, як внаслідок — незалежно від волі правопорушника виникають нові права і правові обов'язки.

У деліктних цивільних правовідносинах реалізуються зобов'язально-правові засоби захисту абсолютних прав. Потерпілий набуває права вимоги про відшкодування збитків, і він має право пред'явити позов про збитки. Праву потерпілого, як зазначалося вище, відповідає обов'язок заподіювача шкоди відшкодувати заподіяну шкоду.

Слід зазначити, що відсутність між потерпілим і заподіювачем шкоди договірних чи інших правомірних зобов'язальних відносин до завдання шкоди не слід розуміти, що між ними були відсутні будь-які цивільно-правові відносини. До завдання шкоди потерпілий і заподіювач шкоди перебували і перебувають в абсолютних цивільних правовідносинах, змістом яких є абсолютне суб'єктивне право та абсолютний суб'єктивний цивільний обов'язок.

Як вже відмічалось, зобов'язання з відшкодування шкоди є безпосереднім наслідком правопорушення, тобто порушення охоронюваних законом суб'єктивних особистих немайнових та майнових прав та інтересів учасників цивільних відносин (як приклад, глава 82 ЦК України, містить статті, у назві яких використовується слово «відповідальність»). У зазначених нормах у загальній формі визначається суть зобов'язань, урегульованих нормами гл. 82 ЦК України. У подальшому ж використовується термін «відшкодування», а не «відповідальність».

Що ж стосується системи зобов'язань з відшкодування шкоди, то вона відображає їхню внутрішню структуру, а також сферу дії даної категорії в цілому й у співвідношенні між окремими їхніми видами (групами).

Необхідність систематизації даної категорії недоговірних зобов'язань полягає, в першу чергу у тому, щоб, з одного боку, з'ясувати взаємодію загальних та спеціальних норм інституту відшкодування шкоди, а з іншого — виявити специфіку окремих видів зобов'язань, що необхідно для правильного застосування чинного законодавства.

За узагальненістю і сферою дії загальні норми інституту відшкодування шкоди — це передбачені законом приписи, які для сфери охоплених ним відносин мають основоположне значення і підлягають урахуванню в усіх випадках завдання шкоди. Підтвердженням цього може бути норма, закріплена у ст. 1166 ЦК України, відповідно до якої завдана шкода у будь-яких випадках підлягає відшкодуванню завжди у повному обсязі. До загальних норм інституту відшкодування шкоди відносимо норми, якими встановлюється обов'язок відшкодувати майнову шкоду, обов'язок відшкодувати моральну шкоду і норми, відповідно до яких необхідне урахування вини потерпілого і матеріального становища фізичної особи, яка завдала шкоду. Спеціальні норми деталізують загальні приписи, коригують час і простір умов їх реалізації, визначають способи правового впливу на поведінку учасників цивільних відносин. Однак слід відмітити, що наявність спеціальної норми зовсім не означає, що на ділянці відносин, де вона діє, перестає діяти норма загальна. Крім того, слід мати також на увазі, що у разі відсутності спеціальної норми, якою передбачався б окремий випадок завдання шкоди і спеціальні правила її відшкодування, застосуванню підлягає загальна норма.

Статтею 11 ЦК України передбачений факт завдання шкоди, в юридичній літературі розглядається як делікт, а принцип, на якому ґрунтується саме відшкодування, як — «принцип генерального делікту», це означає, що за наявності відповідних умов, завдана шкода підлягає відшкодуванню. При цьому потерпілий звільнюється від необхідності доказу наявності у поведінці заподіювача шкоди вини чи протиправності цієї поведінки. Дана ідея відображена у ст. 1166 ЦК України, згідно з якою майнова шкода, завдана особистим немайновим правам чи майну фізичної або юридичної особи, підлягає відшкодуванню в повному обсязі особою, яка цю шкоду завдала.

Відповідно до загальної норми ч. 2 ст. 509 ЦК України зобов'язання, у тому числі й недоговірні з відшкодування завданої шкоди, виникають з підстав, встановлених ст. 11 ЦК України, із змісту якої випливає, що кожна із передбачених нею підстав має назву юридичного факту. Оскільки завдана шкода може мати майновий характер чи бути тільки моральною, то згідно з п. 3 ч. 2 ст. 11 ЦК України передбачається два різновиди підстав виникнення зобов'язань з відшкодування шкоди: а) завдання майнової (матеріальної) шкоди; б) завдання моральної шкоди іншій особі. Таким чином, підставами виникнення зобов'язання з відшкодування шкоди визнаються факти завдання

шкоди майну фізичної або юридичної особи чи завдання моральної шкоди.

Від підстав слід відрізняти умови відшкодування шкоди. На відміну від підстав як фактів, передбачених законом і породжуючих відповідне цивільно-правове явище (зобов'язання з відшкодування завданої шкоди), умовами визнаються ознаки, якими ці підстави характеризуються і які впливають із закону. Тому не випадково дослідники їх визначають як нормативні вимоги, яким у кожному конкретному випадку має відповідати підстава (юридичний факт) і за відсутності яких не можуть виникати відповідні правовідносини, оскільки цей факт не набуває значення юридичного.

Інститут відшкодування шкоди містить ряд спеціальних норм, які присвячені регулюванню окремих, спеціальних зобов'язань з відшкодування шкоди, до яких застосовуються відповідні правила. Що ж стосується принципу генерального делікту, то значення полягає у тому, що, по-перше, на його нормах ґрунтуються спеціальні делікти; по-друге, у разі відсутності спеціального делікту застосовуються норми генерального делікту. Принципом генерального делікту пронизано будь-який спеціальний делікт у тому числі відшкодування моральної шкоди, однак він завжди переломлюється через призму норм спеціальних деліктів, коригуючись ними відповідно до діапазону їх дії.

Що стосується принципу повного відшкодування завданої шкоди, то, він тісно пов'язаний з попереднім принципом генерального делікту. Принцип повного відшкодування означає, що обсяг обов'язку відшкодувати шкоду визначається розміром цієї шкоди.

Основним призначення інституту відшкодування шкоди з однієї сторони є недопущення порушень, охоронюваних законом особистих немайнових та майнових прав і інтересів фізичних або юридичних осіб, а з іншої забезпечити усунення несприятливих немайнових або майнових наслідків, які можуть настати у сфері потерпілого внаслідок юридичних фактів завдання немайнової чи майнової шкоди, що тягне за собою обов'язок боржника цю шкоду відшкодувати і право потерпілого вимагати від заподіявана шкоди виконання його обов'язку.

Список використаної літератури:

1. Цивільне право України : В 2-х томах. Т. 2. Підручник / За ред. д-ра юрид. наук, проф. Є. О. Харитонов; канд. юрид. наук Н. Ю. Голубевої. — Х. : ТОВ «Одіссей», 2008. — 872 с.
2. Цивільне право України : підручн. : [Вид. 3, перероб. і доп.] / За ред. Є. О. Харитонов, О. І. Харитонові, О. В. Старцева. — К. : Істина, 2011. — 808 с.
3. Гонгало Б. М. Учение об обеспечении обязательств. Вопросы теории и практики. — М., 2002. — 222 с.
4. Цивільне право України: Підручник: У 2 Т. / Борисова В. І. (кер. авт. кол.), Баранова Л. М., Жилінкова І. В. ; За заг. ред. В. І. Борисової, І. В. Спасибко-Фатеевої, В. Л. Яроцького. — К.: Юрінком Інтер, 2007. — Т. 1.

5. Ківалова Т. С. Зобов'язання відшкодування шкоди у цивільному законодавстві України (теоретичні аспекти): моногр. / Т. С. Ківалова. — Одеса: Юридична література, 2008. — 360 с.

КУШНЕРУК Д. В.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри цивільного права

ДО ПИТАННЯ ПРО КОНФІСКАЦІЮ ЯК ПІДСТАВУ ВИНИКНЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАСНОСТІ

В умовах обраного Україною курсу на європейську інтеграцію проблеми забезпечення та захисту основних прав людини набувають особливої актуальності. Серед основних природних і невід'ємних прав особи особливе місце займає право власності. Непорушність права власності марно закріплена на конституційному рівні (ст. 41 Конституції України) та серед загальних засад цивільного законодавства (ст. 3 ЦК України), адже забезпечення права власності є гарантією використання майна власниками на свій розсуд, без загрози його довільного вилучення, що, у свою чергу, необхідно для забезпечення організації майнового обороту.

Сьогодні принцип непорушності права власності закріплено у всіх європейських країнах. Так, відповідно до ст. 544 Цивільного кодексу Франції, власність є правом користуватися речами найбільш абсолютним чином з тим, щоб користування не було таким, яке заборонене законами або регламентами [1, с. 21]. Відповідно до параграфа 903 Німецького цивільного кодексу, власник речі може розпоряджатися річчю на свій розсуд і усувати інших осіб від будь-якого впливу на неї [1, с. 108]. В Україні правом власності є право особи на річ, яке вона здійснює відповідно до закону своєю волею, незалежно від волі інших осіб (ст. 316 ЦК України). З усіх вказаних визначень права власності очевидними є два аспекти — з одного боку, право власності є абсолютним правом особи, але з іншого боку воно обмежується законом та інтересами третіх осіб. Тому з одного боку встановлюється неприпустимість позбавлення права власності, а з іншого — існують випадки, коли право власності може бути обмежене аж до його припинення, якщо цього потребують державні або суспільні інтереси.

Одним з таких випадків обмеження права власності в інтересах держави та суспільства є конфіскація, яка є безоплатним вилученням майна власника, та допускається лише за рішенням суду як санкція за вчинення правопорушення у випадках, встановлених законом (ст. 354 ЦК України).